

Els vescomtes de Cabrera, el castell de Montsoriu i Sant Salvador de Breda

En el segle xi, el vescomtat de Cabrera, fortament lligat a Girona, inicià una nissaga nobiliària amb una gran importància a Catalunya, que concentrà el seu poder militar al castell de Montsoriu i el religiós a Sant Salvador de Breda i, des de la comarca de la Selva, estengué les seves possessions per Catalunya, València, Mallorca, Castella, Andalusia i Sicília.

Text > **ÒSCAR FARRERONS**, arquitecte i estudiós del Montseny

Fotos > **ADRIÀ CORELLA**, fotògraf i estudiant de microinformàtica

El castell de Montsoriu està situat al cim homònim (632 metres), que fa de límit entre els municipis d'Arbúcies i de Sant Feliu de Buixalleu, i que domina la vall de la riera d'Arbúcies. El reduït terme municipal actual de Breda no arriba fins a Montsoriu, perquè el seu punt més septentrional és el coll de n'Orri, just a l'inici de la carretera d'accés a Montsoriu, però Breda és una població històricament lligada al castell.

La primera documentació que parla del castell apareix en una acta de do-

nació de l'any 1002, tot i que el topònim *Montsoriu* és més antic, ja que apareix escrit a l'acta de consagració de l'església d'Arbúcies de l'any 923. La importància defensiva del castell és fàcil d'imaginar, tant quan el veiem des de la llunyania en passar, pel sud, per la vall de la Tordera; com pel nord, des dels cimals més importants del Montseny. Impressiona també circular-hi pel peu, ran de la carretera d'Arbúcies a Hostalric.

Del primitiu castell roquer del segle x, adaptat al terreny i de traçat irregular

preromànic, destaca la torre de l'home-natge, avui feliçment recuperada pels treballs arqueològics que ha portat a terme els darrers vint anys el Museu Etnològic del Montseny - La Gabella. La recerca i la reconstrucció física del castell ens ajuda a comprendre la vàlua històrica de Montsoriu, de manera que quan el visitem podem assaborir-ne la bellesa, les llegendes que atresora i el mèrit de la restauració.

Al castell es pot arribar en cotxe per la carretera del veïnat de Fogueres de Montsoriu fins al coll de Castellar. Aquí hi ha habilitat un aparcament espaiós des d'on es puja a peu per una àmplia pista. L'accés en vehicle està prohibit, de manera que s'hi pot ascendir tranquil·lament. També teniu la possibilitat d'arribar-hi trescant des d'Arbúcies o des de Breda, ja que el castell està en la ruta senyalitzada PR-C 201 que uneix aquestes dues viles gironines.

>> *El castell de Montsoriu vist des del nord-oest. En primer terme, el veïnat de Fogueres de Montsoriu, i al fons, les boirines matineres cobrint la plana selvatana.*

Si us agrada caminar, i no us pesen les cames, és la millor manera d'arribar-hi, per la bellesa del paisatge i per entendre la singularitat del lloc, tant si us hi aproximeu des del nord per Arbúcies com des del sud per Breda.

La visita al castell és espectacular, sobretot si la feu amb un dels guies que n'expliquen la història i tota la feina que s'ha portat a terme en la restauració. Destaca la importància de l'antiga cisterna al peu de la torre, que es pot visitar i que és impressionant, i del mur defensiu amb doble línia d'espitlleres. Des del castell les vistes també són espectaculars, amb una extensa manta verda que l'envolta, en la qual es decanta el bosc de suredes al sud i els sots s'obren pas en totes direccions i acaben abocant l'aigua a la riera d'Arbúcies i la de Repiaix.

Gausfred de Cabrera (980?-1017) va ser el fundador d'un modest llinatge nobiliari establert entorn de la fortalesa militar del Collsacabra, amb l'humil títol de senyor del castell de Cabrera. El seu fill Guerau I de Cabrera es casà amb Ermessenda de Montsoriu, filla d'Amat de Montsoriu i vescomtessa de Girona. Arran d'aquest matrimoni va néixer el vescomtat de Cabrera.

A començament del segle XIII, els vescomtes de Cabrera van iniciar unes importants obres de remodelació del castell amb la construcció del segon recinte, de la capella romànica i del gran pati central. Les obres de fortificació de Montsoriu evidencien les tenses relacions que mantenia la monarquia catalana amb els vescomtes, a mesura que aquesta família anava aconseguint més poder, fins al punt de conflicte màxim a què van arribar Ponç III de Cabrera i el rei Alfons I de Catalunya.

Segons el Museu Etnològic del Montseny, Montsoriu és el millor castell gòtic de Catalunya, i un dels més destacats d'Europa per la magnífica situació estratègica, com a punt de control de comunicacions, i contra les amenaces procedents del nord, característiques que exemplifica a la perfecció la croada contra Pere II. Pels que penseu que la definició d'«el millor castell» és una mica exagerada, atès que a Catalunya hi ha altres mostres d'arquitectura militar grans i boniques, podeu llegir el que en va escriure el cronista medieval Bernat Desclot l'any 1285: «Lo castell de Montsoriu, qui és un dels bells e dels nobles del món».

>> El camí d'accés al castell de Montsoriu passa per sota d'una de les torres de la muralla gòtica.

Els Cabrera van assolir el seu domini màxim en el segle XIV. Segons l'historiador Antoni Pladevall i Font, els vescomtes de Cabrera eren els senyors feudals més importants de Catalunya, i per això els calia el millor castell, i va ser aleshores que va arribar la gran etapa gòtica de Montsoriu. Bernat II de Cabrera va dominar un vescomtat de més de catorze mil quilòmetres quadrats repartit entre diverses comarques catalanes, i va haver de convertir Montsoriu en un gran palau, amb sales àmplies, grans cuines, i estances públiques i privades, sense descuidar la fortalesa militar. Però les intrigues a la cort per aquest poder que els Cabrera acapa-

raven s'anaven succeint, i Bernat II va ser apressat i finalment decapitat a Saragossa l'any 1364, després d'un judici injust en què l'acusaven de deslleialtat a la reina. El seu fill, Bernat III de Cabrera, que havia estat armat cavaller pel papa Innocenci VI a Avinyó el 1355, es va revoltar contra el rei Pere III i va participar en campanyes militars a Saragossa i Castella; va ser fet captiu a Sevilla, però després del seu alliberament va tornar al castell de Montsoriu.

Bernat IV de Cabrera, en el segle XV, va participar amb èxit en la conquesta de Sicília. Va ser nomenat capità general i almirall de l'illa. Els Cabrera van anar desviant l'atenció cap a Sicília, men-

>> L'impressionant campanar romànic de Sant Salvador de Breda, orgull dels vescomtes de Cabrera.

tre que al castell de Montsoriu es van deixar de fer millores arquitectòniques i de manteniment. L'establiment de la residència vescomtal a Blanes, una vila amb port mediterrani i encarada cap a Sicília, i l'arribada de les noves tècniques militars, amb l'aparició progressiva de l'artilleria, van anar limitant la importància del castell de Montsoriu, tot i que va continuar tenint un paper en tots els conflictes militars catalans que es van anar produint durant els segles següents. La transmissió del castell entre diferents cases nobiliàries, fruit dels enllaços matrimonials dels Cabrera amb la noblesa espanyola, cada cop més llunyanes de la terra catalana, i el seu enrunament progressiu, van fer que Montsoriu anés perdent presència i que acabés en la ruïna total, tot i que encara va ser l'indret on es van produir algunes escaramusses durant la Guerra del Francès i la Primera Guerra Carlina.

Les ruïnes de Montsoriu van despertar l'interès de literats i excursionistes a partir del darrer terç del segle XIX, en especial d'escriptors com Eugeni Estassén, Pau Piferrer, Víctor Balaguer i el dramaturg i poeta Josep Abril i Virgili. El noucentisme va suposar el retrobament amb la història de Montsoriu i els Cabrera. La imatge evocadora de misteris que despertava la silueta del castell va ser motiu de gravats com el d'Eudald Canivell del 1880 i de dibuixos com el de Santiago Rusiñol de l'any 1892. Els autors d'inicis de segle XX, seguint la línia de la centúria precedent, van crear obres poètiques i descripcions romàntiques sobre el castell de Montsoriu, com els poemes d'Anton Busquets Punset, i les imatges sentimentals del pintor i ceramista bredenc Josep Aragay. Joan Amades va recollir les llegendes que sorgien entorn del castell, com les de la bruixa Guilleuma i de la Dama Roja. Conta que la nit de Sant Joan, amb les

campanades de mitjanit, una dama nua apareix a dalt de la torre del castell de Montsoriu, amb una llàntia encesa a la mà esquerra i a l'altra un corn de caça. El fa sonar i se'n sent la resposta des del coll de Castellar, d'on apareix un cavaller amb un cavall de foc, que pren la Dama Roja i desapareix en la foscor de la nit.

La lluita de la societat civil

L'any 1914 es van endegar alguns treballs científics d'estudi i recerca sobre el castell de Montsoriu. L'arquitecte Jeroni Martorell, cap del Servei de Catalogació i Conservació de Monuments de la Diputació de Barcelona, va fer una sèrie de fotografies, plànols i dibuixos del castell que es poden considerar les primeres tasques de recuperació de la fortalesa. Però el convuls segle XX no va ser propici per a la restauració, i la degradació física del castell va continuar fins a final de segle. Llavors, gràcies a la lluita de la societat civil organitzada en l'Associació d'Amics del Castell de Montsoriu, va començar una etapa nova en què es van poder dur a terme les excavacions arqueològiques del recinte, es va consolidar i se'n va fer la restauració arquitectònica, se'n van estudiar les fonts documentals, es va cedir a una institució pública i finalment es va crear el patronat que actualment el gestiona. Avui, el castell de Montsoriu és propietat del Consell Comarcal de la Selva gràcies a la donació que Josep Maria Ribot, el darrer propietari del castell, va signar l'estiu de 1998. La Diputació de Girona és una de les institucions membres del Patronat Castell de Montsoriu, juntament amb els ajuntaments d'Arbúcies, Breda, Riells i Viabrea i Sant Feliu de Buixalleu; l'Associació d'Amics del Castell de Montsoriu; la Generalitat de Catalunya i el Consell Comarcal de la Selva. El Museu Etnolò-

gic del Montseny continua dirigint els treballs científics que es despleguen entorn de Montsoriu.

La catedral de la Selva

El monestir de Sant Salvador de Breda el van fundar el 4 de juny de 1038 els vescomtes de Cabrera Guerau I i la seva muller Ermessenda, segons les seves pròpies paraules, «per salvar les nostres ànimes», i perquè Déu els ajudés a protegir-se dels seus enemics. El monestir va suposar la consolidació del creixent poder militar dels Cabrera amb el poder religiós i social. N'encarregaren la tasca constructora als monjos de Sant Benet, que van tenir un paper important en la colonització i l'estructura religiosa que s'anava aixecant a Catalunya Vella a mesura que s'hi reconquerien els territoris. El primer abat de Sant Salvador va ser l'abat Sunyer, que dedicà tota la seva energia a la construcció del cenobi, però que no el va arribar a veure acabat.

Les obres principals del monestir van acabar el 1068, i el 4 d'octubre se'n va poder fer la consagració religiosa amb gran pompa i majestuositat; amb la presència del bisbe de Girona, Berenguer Guifré; el bisbe de Barcelona, Berenguer, i els vescomtes Ponç Guerau I de Cabrera i la seva esposa Letgarda. En el moment de la consagració, l'abat era Amat de Breda. Els vescomtes de Cabrera van ser generosos amb les propietats assignades al nou monestir, començant per la mateixa vila de Breda, i la pròxima església parroquial de Santa Maria. L'any 1342, Bernat II de Cabrera es va recollir en el monestir de Sant Salvador per protegir-se de les intrigues de la cort, però quan en va sortir al cap de vuit anys, com ja hem vist abans, res no el va protegir de ser decapitat a Saragossa. En la llarga llista d'abats de Sant Salvador de Breda sempre hi ha hagut personatges lligats als principals nuclis de poder religiós i civil. Per exemple, Miquel Samsó va ser simultàniament abat i president de la Generalitat entre 1470 i 1473.

Un campanar impressionant

El monestir de Sant Salvador és d'origen romànic, i sobretot en destaca la galeria del claustre adossada al mur sud i la pica baptismal que es pot veure a l'interior de l'església. Però l'element més important d'aquesta època és l'impressionant campanar de planta quadrada de trenta-dos metres d'alçària

amb sis nivells, separats per bandes i arcuacions llombardes. El primer nivell té tres finestres amb arc de mig punt, d'una sola esqueixada, espitlleres. El segon nivell del campanar té dues finestres d'arc de mig punt per façana. El tercer és semblant, però les finestres són més amples i els murs s'han apri-mat. Al quart nivell i al cinquè hi ha dues finestres geminades per façana, i a l'interior tenen un únic arc de mig punt. Les finestres geminades tenen els dos arcs sostinguts per una columneta central que acaba amb un capitell men-suliforme trapezial.

El monestir de Sant Salvador, com que estava sota la custòdia dels ves-comtes de Cabrera, donava vida i segu-retat a tota la vall de Breda, que de mica en mica es va anar habitant amb els masos repartits entre les terres fèrtils de la plana, com Can Ceba, Can Miloca, Can Martí, Can Pedró, Can Pau Curt, Can Mateu, Cal Rajoler, Can Patranga, Cal Batllet i Ca n'Huguet.

L'obra original romànica va anar creixent en èpoques successives. La im-pressionant nau gòtica de Sant Salva-dor de Breda n'és un altre dels elements més característics. Fa trenta-tres me-tres de llarg per quasi tretze d'amplada. La façana principal té una portalada amb arquivoltes d'arc apuntat. A l'in-terior de l'absis s'obren cinc capelles de planta quadrada.

Tot i això, la vida del monestir no va ser sempre fàcil, i força vegades va es-tar amenaçat i va ser atacat durant els conflictes que va partir Catalunya, ja que els Cabrera en van ser una part des-tacada durant segles. L'any 1640, al co-mençament de la Guerra dels Segadors, la gent de Breda i de les poblacions veï-nes van atacar els terços castellans que assaltaven la comarca, i els van obligar a retirar-se a Barcelona.

Durant la Guerra del Francès, el ce-nobi va restar desert durant un any a causa de la presència de tropes napoleò-niques acampades a la veïna Gaserans, que, mentre tancaven el setge d'Hos-talric, depredaven tot el que podien de les viles veïnes. De Breda, els francesos van buidar els rebosts de les masies, i de la vila van robar disset campanes del monestir de Sant Salvador, que van convertir en canons napoleònics. El 1820, durant el Trienni Constitucional, els monjos van haver d'abandonar el monestir per ordres polítiques, fet que hi va provocar destrosses i la pèrdua

de les relíquies dels màrtirs sant Iscle i santa Victòria, entorn de les quals fins aleshores havia esdevingut un centre de peregrinació i d'atracció de fidels.

La desamortització de 1835 va ser un cop mortal per al monestir, ja que en va haver de marxar l'abat Santacreu i els vuit monjos que hi restaven, i hi va causar una gran espoliació. Per evitar desgràcies majors, les autoritats muni-cipals de Breda van traslladar la parrò-quia de l'església veïna de Santa Maria al monestir de Sant Salvador. Això va salvar l'església i el seu campanar, però no el claustre, que va ser destruït i venut en gran part. Santa Maria de Breda es va convertir en unes escoles municipals i més tard en ajuntament i seu del Museu Municipal Josep Aragay. L'any 1857 se'n va aixecar el bell cor al centre de l'esglé-sia, però va ser cremat durant la Guerra Civil espanyola, i el que veiem avui n'és una restauració feta posteriorment.

Savalls, amb tres batallons

Durant la Tercera Guerra Carlina (1872-1876), el claustre del monestir de Sant Salvador va ser molt malmès. El general Savalls era a la vila de Breda amb tres batallons carlins, que van afrontar una dura batalla contra les tropes isabeli-nes, amb enfrontaments cap a la riera de Repiaix.

Des de dalt de tot del campanar, i a sota de les dues úniques campanes que hi resten després de l'espoli dels fran-cesos, s'albira una magnífica imatge del castell de Montsoriu, al qual està tan lligat el monestir pels vescomtes de Cabrera. Veiem la petita vall natural de Breda, entre el límit occidental de la rie-ra de Riells, que baixa de les penyes de Can Pedró, i l'oriental de la riera de Re-piaix, que neix als vessants meridionals de Montsoriu i recull les aigües del coll de n'Orri. Quantes vegades degueren

pujar aquí els monjos del monestir per mirar els conreus de patates, cereals, farratges, hortes i arbres fruiters es-campats per la plana bredenca!

El 1968 se celebrà amb força empena el Novè Centenari de la consagració del monestir. En aquells anys, Breda vivia un moment d'expansió industrial i de-mogràfica, i es van aprofitar les celebra-cions per vincular el nom de Breda amb l'art i l'artesanía, recuperar el patrimo-ni local i reivindicar el passat medieval del seu cenobi. Les iniciatives van ser diverses; entre aquestes es va cons-truir un altar de pedra nou al monestir i la bonica font del Novè Centenari a la plaça del doctor Rovira. Les commemo-racions es van cloure al Cercle Bredenc amb el Concert del Novè Centenari, obert pel mític «Cant de la Senyera».

El monestir de Sant Salvador de Bre-da, juntament amb la resta del nucli an-tic de la ciutat, va ser declarat monument històric artístic l'any 1974, i també està inclòs a l'Inventari del Patrimoni Arqui-tectònic de Catalunya. Avui dia forma un conjunt harmoniós amb les places de la Vila al nord, de l'Església a l'oest i del Convent al sud-est, amb el claustre i tot el conjunt de carrerons del nucli.

El cenobi s'apropa al primer mil·lè-nari d'existència en bon estat, després de les darreres obres de restauració i con-solidació que s'han portat a terme a la nau gòtica, i la recuperació primigènia del claustre, fent encara més veritat una antiga dita que considera Sant Salvador de Breda «la catedral de la Selva», per l'extraordinària bellesa i la història he-roica que hi ha darrere. Mentrestant, el títol de trenta-dosena vescomtessa de Cabrera l'ostenta Victoria Elisabeth de Hohenlohe-Langenburg, cap de la casa noble de Medinaceli, lluny de Montso-riu i de Sant Salvador de Breda, lluny de Girona.

>> *Entrant a Breda per la ruta PR-C 201, procedent de Montsoriu.*

